

לזכר אבי משה אריון [אופשטיין] ז"ל איש "מז'ירין גדול", מורה ומחנך, שקרא בעניין רב, העיר בכתב ידו על הכתוב, ולימד דורות של תלמידים, מתוך ספרי החסידות הרבים שאסף לספרייתו. ליקטתי וערכתי את הדברים על "המגיד ממזריטש", חלקם הגדול מתוך ספרי אבי. [ענת נבות].

### המגיד הגדול

רבי דב בֶּרֶךְ<sup>1</sup> (יידיש : בער) ממזריטש מכוונה "המגיד ממזריטש" (ת"ע, 1710 – י"ט בכסלו תקל"ג, 15 בדצמבר 1772) או "המגיד הגדול" או "המגיד" סתם-היה מנהיג החסידות אחר פטירתו של הבעל שם טוב.

### תולדות חייו

על חייו בתקופה שלפני פגישתו עם הבעש"ט אין הרבה ידיעות. הוא נולד בעיירה לוקאטש[לוקא] שליד העיר רובנו לאביו ר' אברהם. אביו, מלמד עני, שלחו ללמוד תורה בישיבה הגדולה של רבי יעקב יהושע פאלק בעל ה"פני יהושע" בעיר לבוב. הוא נישא לקיילא בת שלום שכנא מטורטשין, ועבר לגור בכפר סמוך לטורטשין בו שימש כמלמד. בערך בשנת 1740 נולד לו בנו היחיד אברהם שנקרא לימים רבי **אברהם המלאך**.

רבי דב בער ששימש מגיד בטורטשין ואחר כך בקוריץ וברובנו, בלט בכוח הדיבור ובכישרון השכנוע שלו. בתקופת נדודיו זו הרחיב את ידיעותיו בתורה והחל לעסוק בקבלה; וכן היה למדן וחריף, בקי בש"ס ובפוסקים. כשנתגלה הבעל שם טוב, התנגד המגיד בתחילה לתנועת החסידות, אך משהתקרב אליו נהפך לתלמידו החשוב ביותר. אין ידיעות מדויקות על הזמן והמקום שבו הכירו הבעש"ט והמגיד זה את זה. בעניין זה יש דברי אגדה<sup>2</sup> בנוסחים שונים. בהתייחסו לרבי דב בער, התבטא פעם הבעש"ט:

יודע אני כי הדב הזה אין לו רגליים (הרב דב בער היה נכה ברגליו), אבל יש לו ידיים רחבות, לקרב בהן את הלבבות, ומסוגל הוא לאחד תחת הנהגתו את כל אלה הנאמנים לחסידות.

<sup>1</sup> הדגשת "בער" שמו האידי והלועזי בכיתוב זה (עם האות 'עין') שמשה את מתנגדיו, תוך לעג לשם ושימוש במילה העברית "בערות" ובפסוק "איש בער לא ידע, וכסיל לא יבין את זאת". לעומתם תלמידיו הרבו להשתמש בכיתוב בר. למשל בספר "מגיד דבריו" ליעקב, נוטריקון דב בר. יחד עם זאת, בספרים הרשמיים אודותיו בעברית, תמיד רשמו דב בער. שם המשפחה פרידמן מופיע בספרות עצי משפחה לדוגמה בספרו של י' אלפסי "החסידות" (חלק א עמוד 57) ועוד רבים. לפי מסורת צאצאיו, מבית רוזין, שם זה ניתן למשפחה כשנכדו ישראל פרידמן מרוזין ברח מרוסיה עם תעודות מזויפות, שבמקור שימשו לאדם בשם ישראל פרידמן.

<sup>2</sup> ראו כהנא, **ספר החסידות**, עמ' 147-150.

לאחר פטירת הבעש"ט בחג השבועות תק"ך (1760), נבחר<sup>3</sup> המגיד לממלא מקומו. הוא התיישב בעיירה מזריטש, שהפכה למרכז תנועת החסידות. תחת הנהגתו גדלה התנועה והרחיבה את מסגרתה. לכל מקום שלח מטיפים ומסבירים מבין תלמידיו, שעשו נפשות לחסידות בכל מדינת פולין ואף מחוצה לה.

הכינוי "מגיד" ניתן לר' דב בער<sup>4</sup> כנראה מפני שהייתה המגידות פרנסתו, כדרך מגידי מוסר ומוכיחים שהיו רגילים לנסוע בתפוצות ישראל. למגידי, קבועים ונוודים כאחד, היה תפקיד נכבד במאבק על רעיונות חדשים והפצתם, הודות למגעם הקרוב עם הציבור. בכך נטל ר' דב בער תפקיד מכריע של רב-מגיד [ה'מגיד הגדול] בגיבוש רעיונותיה של החסידות וסלילת דרכה הארגונית. הנהגתו הייתה שונה משל קודמו הבעש"ט, כאשר זה האחרון הרבה לנסוע עם תלמידיו לכל סביבותיו על מנת להפיץ חסידות ולחולל ישועות, בעוד רבי דב בער ישב קבע בעירו מעזריטש, ואילו נהרו כמה מאות תלמידים. רק בסוף ימיו עבר לרובנו ואניפולי [גם הן בוהלין]. מצד שני שלח את תלמידיו לארצות שונות כדי להפיץ את תורתו, ולהזים את הטענות נגד שיטתו, בייחוד בוילנה שבליטא ובברודי שברומניה.

בתקופת הנהגתו, במשך שנים עשרה שנים, הפכה התנועה החסידית לנפוצה ופופולארית, דבר שהתאפשר בעיקר בגלל שישב במחוז פודוליה, אשר היווה את מרכז יהדות פולין באותה העת. סביב המגיד התלקטו קבוצה גדולה של תלמידים, שכל אחד מהם נעשה מורה דרך לקהל חסידים גדול. חסידויות רבות המוכרות כיום נוסדו על ידי תלמידי המגיד, ביניהם ר' שניאור זלמן בעל ה'תניא'. בנו היה רבי אברהם המלאך, ונינו היה רבי ישראל פרידמן מרוז'ין מייסדה של חסידות רוז'ין, שהסתעפה ברבות השנים למספר גדול של חסידויות, ביניהם סדיגורא, שטפנשט, הוסיאטין, בויאן ועוד.

בשנת תקל"ב חזר המגיד לרובנו, עיר מולדתו. זמן מועט לפני פטירתו, התיישב בעיר אניפולי, בה נפטר בי"ט בכסלו תקל"ג. על הציון שעל קברו כתוב:

**"פ"נ אדמו"ר רשכבה"ג המאוה"ג [=פה נקבר אדונינו מורינו ורבינו, רבם של כל בני הגולה, המאור הגדול/הגולה] הגאון בנגלה ובנסתר לא אנס ל' הנשר האלהי בוצינא**

<sup>3</sup> רמזים קלים מתוך שיחותיהם של ראשוני החסידים מגלים על החיכוכים שהיו לגבי מינוי יורש לבעש"ט. למשל מספרים על ר' פנחס מקוריץ שהיה מיצר על שלא עברה ההנהגה אליו. ראו כהנא, שם, עמ' 145. וכן טענתו של ר' יעקב יוסף מפולנא, הוותיק ממנו בחבורה, להנהגה.

<sup>4</sup> דעה אחרת היא של כהנא, שם, הסובר שהכינוי ניתן לו רק לאחר זמן, כשנעשה מנהיג לחסידים. לעומת א' שטיינמן, ספר שער החסידות, תשי"ז, עמ' 71.

**קדישא [מאור קדוש] איש מופת הלא הוא מורינו ורבינו מו"ה [מורינו הרב] ר' דוב בר' [בן רבי] אברהם זללה"ה [זכרוננו לברכה לחיי העולם הבא] נפטר שנת תקל"ג י"ט כסלו".**

כבר בימי המגיד נתחזקה החסידות באוקראינה, וכן הכתה שורשים בליטא וברייסן. ניצניה החלו נראים גם במרכז פולין. שליחים הפיצו תעמולה וייסדו "מניינים" לרוב. לאחר פטירת המגיד, נתפלגה החסידות לחצרות-חצרות, בראש כל אחת 'צדיק' עצמאי. כך הלכה החסידות והפכה לתנועה רוחנית גדולה ומרכזית במזרח אירופה.

עובדת התפשטותה המהירה של התנועה החסידית, שהפכה תוך זמן קצר מחבורה צנועה נרדפת לתנועה שלטת באזורים נרחבים, העסיקה חוקרים רבים ששאלו לסוד הצלחתה המופלאה.

## **תורתו**

המגיד הקנה לחסידות בעיקר את מערכת מושגיה הקבליים. הוא עצמו לא כתב ספרים, דבריו נרשמו ונמסרו על ידי תלמידיו והכתבים היו חוזרים ומתפרסמים על ידי העתקות. במשך השנים נדפסו שבעה ספרי ליקוטים מתורתו [המנויים להלן], חלקם יחד עם תורת רבו הבעש"ט ותורת חבריו -תלמידי הבעש"ט. מהשוואת הנוסח בספרים ובכתבי יד סבורים החוקרים ששבעת הספרים הראשונים נעתקו מאותם מקורות בכתב יד שמקורו ברשימות רבי לוי יצחק מברדיצ'ב<sup>5</sup>.

תורתו דיברה על הצורך בדבקות בבורא ועל הצורך לעשות כל מעשה לשם שמיים. בתורתו ירדה באופן יחסי קרנו של לימוד הנגלה, וגם בשל כך העלה עליו את חמתם של המתנגדים.

## **ליקוטי תורתו:**

**מגיד דבריו ליעקב** - הראשון מבין ליקוטי דבריו, הוציא תלמידו ר' שלמה מלוצק-קובץ דרשותיו של 'המגיד' על פסוקים ומאמרי רז"ל – הספר נערך עוד בחייו ועל פי בקשתו של המגיד. **הודפס לראשונה בקאריץ** [קאריץ] שנת תקמ"א ובתוספת "לקוטים חדשים" בקאריץ תקמ"ד.

---

<sup>5</sup> רשימה מלאה נמצאת אצל זאב גריס, **ספרות ההנהגות: תולדותיה ומקומה בחיי חסידי ר' ישראל בעל שם-טוב**, ירושלים: מוסד ביאליק, תש"ן, עמ' 152.

**לקוטים יקרים** - נוסח הנהגות תלמידי הבעל שם טוב. יצא לאור בלמברג בשנת תקנ"ב על ידי ר' שמואל סגל בודק מק"ק לבוב, מכתב יד שהיה ברשות רבי משולם פייבוש הלר.

**אור תורה** – לפי סדר הפרשיות של התורה וספרי הש"ס. **הודפס בקוריץ**, שנת תקס"ד. מכתב יד שהיה בידי רבי ישעיה מדינוביץ'. [אור תורה, במאגר הספרים הסרוקים של הספרייה הלאומית; וכן בספריית חב"ד].

**כתבי קודש** - לעמבערג תרכ"ב, מכתב יד שהיה בידי רבי ישראל מקוז'ניץ. הוציא לאור הרב משה הכהן, יחד עם תורות מהבעל שם טוב, רבי לוי יצחק מברדיטשוב ורבי ישראל מקוז'ניץ.

**אור האמת** - מכתב ידו של ר' צבי חסיד שהעתיק מכתב ידו של רבו רבי לוי יצחק מברדיצ'ב. הוציא לאור ר' משה מרדכי לבטוב נכדו של ר' צבי חסיד. הודפס בהוסיאטין, שנת תרנ"ט.

**לקוטי אמרים** - מכתבי הרב אליעזר ספרא ששמע ממורו הרב מנחם מנדל מוויטבסק, לעמבערג תרע"א.

**שמועה טובה** - מכתב יד מיוחס לרבי לוי יצחק מברדיצ'ב, ורשה תרצ"ח.

[\*צוואת הריב"ש - על פי רוב החוקרים, אלו הנהגות שנאמרו בבית המדרש של המגיד ממזריטש ולכל המובא בו יש מקבילות בספרים הנ"ל].

## מאמרותיו

- הלואי ינשקו את ספר תורה באהבה כזו, שבה היה מורי הבעש"ט מנשק את הילדים, בשעה שהיה מוליכם ל'חדר'... ולואי אנשק אני ספר תורה באותה חיבה, שבה היה הבעש"ט מנשק ילד יהודי שבחן אותו ומצאו יודע אלף בית.<sup>6</sup>
- כל מנעול יש לו מפתח המכוון לו ופותחו. אבל יש גנבים חזקים היודעים לפתוח בלי מפתח: הם שוברים את המנעול. כך ניתן לפענח כל סוד של העולם על ידי ההשתקעות המיוחדת המכוונת לו. אבל הקדוש ברוך הוא אוהב את הגנב השובר את המנעול. הרי זה האדם השובר את ליבו למען השמעליך ללמוד שלשה דברים מתינוק ושבעה דברים מגנב. שלושה דברים מתינוק: א. התינוק הוא שמח תמיד, ואין בו מרה שחורה. ב. התינוק אינו ישב בטל אפילו רגע אחד. ג. התינוק כשהוא בא לבקש דבר מאביו, ואפילו דבר קטן, מיד הוא פותח בבכייה. שבעה דברים מגנב: ...ג. הגנב וחבריו אוהבים זה את זה ומוסרים נפשם זה בעד זה...<sup>7</sup>

<sup>6</sup> שטיינמן, שם, עמ' 77-78

<sup>7</sup> מרסין בובר, **אור הגנוז**, סיפורי חסידים, ירושלים ותל-אביב תשכ"א, עמ' 111-112.

שלמה מיימון מביא כמה אמרות מחסיד של דב בער ממזריטש<sup>8</sup>:

- "והיה כנגן המנגן ויהי עליו רוח ה'" (מלכים ב' ג' פסוק ט"ו) כל זמן שאדם משמש בבחינת פועל, אינו מוכשר לקבל את השפעתה של רוח הקודש; לתכלית זו עליו לשמש בבחינת כלי ניגון ולהיות רק פעול. פירושו של הכתוב אפוא כך: כשהמנגן (עבד אלוהים) נעשה דומה לכלי הניגון (כנגן), אז תנוח עליו רוח אלוהים.
- יהי כבוד חברך חביב עליך כשלך" (מסכת אבות) בידוע שלא ימצא אדם שום תענוג בזה שיתן כבוד לעצמו: מעשה כזה יהיה מגוחך ביותר. ואולם כיוצא בזה מגוחך הוא לתת ערך גדול לכבוד שחולק לנו אדם אחר, שהרי הערך הפנימי שלנו לא יתווסף על ידי כך אף במשהו. לפיכך כוונת המאמר כך היא: יהי כבוד חברך (הכבוד שחולק לך חברך) חביב עליך כשלך (ככבוד שאתה חולק לעצמך, כלומר נקלה בעיניך כמותו)

### ההתנגדות ל'מגיד'

את ההתנגדות לחסידות מבית מדרשו של ר' דב בער, ניתן לחלק לשתיים:  
א. להתנגדות הרבנית - שעיקרה תלמידי הגאון מווילנה וכן קבוצת מתנגדים מהעיר ברודי. הם ראו בתנועה כופרים או ממשיכי דרכה של השבתאות<sup>9</sup>. הרדיפות והחרמות של המתנגדים החלו בשנת תקל"ב ומררו את חיי המגיד.  
ב. התנגדותם של המשכילים, בדורו ובדורות מאוחרים יותר, הם ראו בתנועה זו בעיקר ניצול ההמונים הפשוטים בידי קבוצת מאחזי עיניים.  
אבי ההיסטוריוגרפיה היהודית המודרנית, צבי גרץ, כתב פרק שלם על "בער ממזריטש - שקריו והטעיותיו". בלעגו לשם בעש"ט שמשמעותו בגרמנית 'מכוער', הוא עובר לדבר על כת ה"בערים"<sup>10</sup>. "באמצעות שכלו החרף הצליח לשעבד את מוחות נתיניו. הוא השתמש בשיטות של אחיזת עניים ונעזר בחבורת מרגלים שבאמצעותם ניבא את העתיד או גילה את מקומם של חפצים נסתרים'. כשמתו מטופלים שלו, היה זה בגלל חטאם, ולא עקב כך שלא מצא להם תרופות, בניגוד למורו מהרי הקרפטים...". דיבורו האלילי וחטאו הגדול הוא ב-"הצגת ה'צדיק' לא רק כמשה רבנו בשעתו אלא כנציג האל עלי אדמות, שאליו יש להתפלל..."

<sup>8</sup> סיפור חיי שלמה מיימון, פרק י"ט, תרגום י. ל. ברוך. ספרו אוטוביוגרפי.

<sup>9</sup> י' תשבי, נתיבי אמונה ומינות, ירושלים תשמ"ב, עמ' 226-204, חתר לקראת ההוכחה, שהמרכז החסידי במזריץ' אכן היה המשכו של מרכז שבתאי באותו מקום. בעיירה התגורר קודם המקובל ר' יעקב קופיל, מחבר הספר 'שערי גן עדן'. תשבי שיער שהמגיד היה "במעגל אנשי סודו השבתאיים" של ר' קאפיל.

<sup>10</sup> גרץ, מאמר ההתקפה על 'בער ממזריטש' במקורו הגרמני. ראו בהערות השוליים בערך עליו ב"ויקיפדיה".

## ביבליוגרפיה נבחרת

1. יצחק אלפסי, **החסידות**, (תל-אביב) : ספרית מעריב, (1974).
2. דוד אסף, 'תורות המגיד ר' דב-בער ממזריץ' בזיכרונות שלמה מימון', **ציון**, עא (תשס"ו), עמ' 99-101.
3. אברהם חנוך גליצנשטיין, **רבי דובער, הרב המגיד ממזריטש : פרקי תולדה, משיחותיהם ומאמריהם של ... נשיאי חב"ד לדורותיהם** / לקט וסדר, תרגם וערך הרב אברהם חנוך גליצנשטיין ; מערכת אוצר החסידים. כפר חב"ד, קה"ת תשל"ה.
4. אברהם יצחק גרין, "סביב שולחן המגיד : צדיק, מנהיגות ופופולריזציה בחוגו של ר' דב בער ממזריטש", **ציון**, עח (תשע"ג), עמ' 73-106.
5. מרדכי גרליץ, **נהר יוצא מעדן : דברי הימים וכל מעשה ... רבי דוב בער המגיד ממזריטש**, ירושלים : המודיע תשס"ו.
6. שמעון דובנוב, **תולדות החסידות**, תל אביב תר"ץ-תרצ"א.
7. נועם הופמן, **במקום שאדם חושב : פירוש לקסיקאלי-קונספטואלי לתיאולוגיה של המגיד ר' דב בער ממזריטש**, עבודת גמר (מ.א.), אוניברסיטת תל אביב, תשע"ד 2013. כולל ביבליוגרפיה.
8. שמואל אבא הורודצקי, **החסידות והחסידים**, א, ירושלים תרפ"ג.
9. אברהם כהנא, "ר' דוב המגיד ממזריטש" (בתוך **ספר החסידות**, ורשה, תרפ"ב), וכן באתר "דעת". עמ' 141-168.
10. נתנאל לדברג, **השער לאין - תורת החסידות בהגותו ותורתו של רבי דוב בער, המגיד ממזריץ'**, סדרת מאה שערים ראובן מס תשע"א.
11. רון מרגולין, **מקדש אדם : ההפנמה הדתית ועיצוב חיי הדת הפנימיים בראשית החסידות**. ירושלים : הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס, תשס"ה. ביבליוגרפיה : ע' [440]-467.
12. מרדכי מרגליות (עורך כללי), "דב בער ממעזריטש", **אנציקלופדיה לתולדות גדולי ישראל**, תל אביב : י"צ צ'צ'יק, תש"ו, עמ' 333-340, [באתר HebrewBooks].

13. "משחקי ילדים – על תורתו של המגיד ממזריטש", "שנה בשנה", ירושלים, תשל"ג. [באתר תורתך שעשועי].
14. עגנון, "תורתו של המגיד הגדול". ארכיון שמואל יוסף עגנון, סדרה 1: כתבי יד והגהות של יצירות עגנון 1960.
15. אהרן פיצ'ניק, **המגיד הגדול: רבי דוב ממז'יריץ'**, ירושלים [תשל"ג].
16. ריזל פרידמן, **המגיד הגדול ממזריטש: ... חייו ופעליו של ... רבנו דב-בער ממזריטש ...** ירושלים: בן-ישי, תשמ"ט.
17. ישראל קלפהולץ, **המגיד ממזריטש: תיאור דמותו פעלו ותולדות חייו של המגיד הגדול ממזריטש / מאת ישראל יעקב [קלפהולץ]. בני-ברק: פאר הספר, תשל"ב.**
18. אליעזר שטיינמן, **ספר שער החסידות: תורות, שיחות, סיפורים ופרקי-תולדות של חכמי החסידות מזמן הבעש"ט ועד ימינו, בצירוף מבואות והערכות**, תל אביב: מ' ניומן, תשי"ז.
19. א' שטיינמן, **גן החסידות: [אנתולוגיה] [ערכי היהדות]**, ירושלים: המחלקה לחינוך ולתרבות בגולה של ההסתדרות הציונית העולמית, תשי"ז.
20. רבקה ש"ץ-אופנהיימר, **מגיד דבריו ליעקב / למגיד דב בער ממזריטש; מהדורה ביקורתית** עפ"י כתבי-יד עם מבוא, פירוש, הערות ומפתחות, ירושלים: הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס, תש"ן 1990. [וכן מגיד דבריו ליעקב, במאגר הספרים הסרוקים של הספרייה הלאומית].
21. באתרי אינטרנט: "דב בער ממזריטש"- ציטוטים בויקיציטוט; "דב בער ממזריטש"- ב"אנציקלופדיה יהודית" באתר "דעת"; "המגיד ממעזריטש - רבי דובער" באתר "MyTzadik"; "רבי דב בער המגיד ממעזריטש" באתר "אהלי צדיקים"; "דב בער ממזריטש" ב"ויקיפדיה"; "המגיד ממזריטש" ב"חב"דפדיה".